

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 3	Стр. 1057-1064	Ниш	јул - септембар	2009.
----	-----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 321(091)(=163) "06/08"

Прештампани чланак
Примљено: 16.3.2009.

Драган Николић
Правни факултет
Ниш

МАКЕДОНСКА, ЕПИРОТЕСАЛСКА И ПЕЛОПОНЕСКА ГРУПА СЛОВЕНА – ПРИМЕР НЕПРЕРАСТАЊА ПЛЕМЕНСКОГ САВЕЗА У РАНУ ДРЖАВУ*

Резиме

Ове групе Јужних Словена чине најјужнију словенску етничку формацију која се током масовне колонизације настанила на Балканском полуострву. Део њих ће у потоњим вековима учествовати у етногенези македонског и бугарског народа, а део ће се асимиловати у околно, претежно грчко становништво. Мада се током VII века удружују у јаке племенске савезе, и мада су већ имали изграђен виши владајући слој, па и сопствене словенске кнезове, јаки византијски војни походи против њих принудиће их да признају византијску власт, коначно сломити њихов отпор и тежње ка самосталности, одн. пресећи дотадашњи природан ток ка стварању сопствене државе. Њихова историја од VII до IX века јасно показује да трансформација јаког племенског савеза у рану државу није увек и није само ендегени процес, већ процес који у конкретним историјским околностима свој епилог може имати управо под претежнијим утицајем егзогених фактора.

Кључне речи: племенски савез, рана држава, Јужни Словени, Балканско полуострво

1.

Ове групе Јужних Словена чине најјужнију словенску етничку формацију која се током масовне колонизације настанила на Балканском полуострву. Део њих ће у потоњим вековима учествовати у ет-

---

dnikolic@prafak.ni.ac.rs

* Део обимнијег чланка "Словенски свет на размеђи племенских савеза и раних држава", објављеног у часопису "Пешчаник" бр. 3, Ниш 2005, стр. 69-90, а који је уз сагласност аутора преузео и часопис Славистичког друштва Србије "Славистика" књ. 9, Београд 2006, стр. 286-312.

ногенези македонског и бугарског народа, а део ће се асимиловати у околно, претежно грчко становништво. Највише података о њима дају византијски извори, посебно хагиографија Чуда светог Димитрија, Теофанова Хронографија и историјски списи патријарха Нићифора.¹ Ове групе Словена, нарочито Македонска, запоседају просторе од животне важности за Византијско царство – виталне трговачке и војне комуникације између Егејског и Јадранског мора, те између Солуна и централних делова Балканског полуострва. Више пута су опседали и сам Солун, тада други по величини и значају град у Царству, први пут 597. године, а током VII века још најмање четири пута. Мада ће Солун остати неосвојен, наредних неколико стотина година живеће као острво окружено “словенским етничким морем”. Против ових Словена византијска војска је предузимала неколико већих похода, које су често предводили сами цареви.

Називом “македонски Словени” (или, још боље: Македословени) обично се означавају племенске групације које су током VI и почетком VII века настаниле делове византијске територије познате још од античких времена под именом Македонија: на западу до Шар планине и Албанских планина, на истоку до Осогова, Риле и Родопа, те на југу до реке Бистрице (гр. Алиакмон). Овој подгрупи припадали су Дрогувити, Сагудати и Ринхини из непосредног солунског залеђа, Стримонци (Стримоњани, одн. Струмљани) са доњег тока реке Струме (гр. Стримон), Смољани са доњег тока реке Месте (гр. Нестос) и Верзити из западне (или северне?) околине Солуна, коју су, међутим, рано напустили и потом се коначно настанили у Епиру. Између Струме и Марице, дакле на делу територије познате под именом Македонија, Византија ће створити истоимену војно-управну јединицу тему (крајем VIII века, а свакако пре 802. када се први пут помиње), чије ће име касније многи Словени са тих простора прихватити као своје етничко име. У Епиру, историјски извори су забележили име само једног словенског племена – Вајунити, такође и у Тесалији – Велегезити, а са Пелопонеза два – Језерити и Милинзи.

2.

Дрогувити се у литератури претежно лоцирају на просторе између Солуна и Верије, али је идентичан или веома сличан етноним био познат и нешто северније (“вардарски Дрогувити”), затим у родопској области (“Драговити”), док Повест минулих љета, одн. Не-

¹ Византијски извори за историју народа Југославије, САНУ, Византолошки институт, том I, Београд 1955, 173-243. Од новије литературе, најпотпунији су радови нашег историчара Тибора Живковића “Словени и Ромеји”, Београд 2000. и “Јужни Словени под византијском влашћу”, Београд 2002.

сторов летопис, у сумарном набрајању словенских племена помиње “Дреговиче” између Припјате и Западне Двине у Белорусији. Појава теме Дрогувитије која је поменута у једном спису из 971-975, и која је настала издвајањем из Солунске теме, вероватно седамдесетих година X века, по речима Т. Живковића, први је случај да је једна словенска област у управном смислу постала јединица византијског војно-управног поретка.

Сагудати, непосредни суседи Дрогувита, у историјској науци су мало познати. Извори су забележили само њихово име и станишта. Главнина Сагудата живела је у равници између Солуна и Вериге, а један мањи део на Халкидикију. Овај други огранак су, према запису у једној атонској хроници, средином VIII века покрестили неки светогорски монаси.

Ринхини носе име које у ствари уопште није словенско, а није ни етноним у правом смислу речи, већ је ова група Словена по свој прилици названа по тадашњем имену реке у чијем су поречју живели. Вероватно је то нека од притока доњег Вардара, али је њен назив Ринхин ишчезао из употребе и био заборављен у потоњим вековима. У Чудима св. Димитрија помињу се као “Словени са Ринхина”, а једино у овом извору је забележена и повест о њиховом кнезу Првуду. Године 677. они се, заједно са Сагудатима и Словенима са Стримона “листом дигоше на оружје против нашег града Солуна” – забележио је писац Чуда. Касније се помињу онда када су, опет заједно са Стримонцима, 685. и 687. године поново отказали лојалност Царству и почели да живе самостално.

Стримонци, словенска племена из поречја Струме (Стримона), у време писања другог дела Чуда св. Димитрија (друга половина VII века), обитавали су на доњем току Струме, на Серешком пољу, источно од језера Тахино. Попут Ринхина и Велегезита, и они су се бавили гусарењем на Егејском мору и на острвима. Најстарији датирани помен стримонског стратега потиче из 904. године, што значи да је област Стримона свакако пре ове године (по Т. Живковићу можда још негде 842-867) организована у тему чији је центар био у Серу, а која се пружала дуж морске обале између река Струме и Месте (гр. Нестос). Тако је, са већ постојећим темама Солун и Македонија, и етничка територија Стримонаца била укључена у тематску организацију, одн. стављена под јачи надзор византијске власти. Из једног извора с почетка X века сазнаје се да су Стримонци не само већ били покрштени као и остали Македословени, већ и да су имали и сопственог “епископа Стримона” Павла, који је још 879. учествовао у раду једног цариградског сабора.

Смољани је етноним који се помиње у једном бугарском натпису из Пловдива – да је Бугарској припојена територија Смољана на реци Мести, до горње Арде у централном делу Родопског масива. Овде,

уосталом, и данас постоји место Смољан. Смољане треба разликовати од Смољинаца из западнословенске, тзв. полапско-балтичке групе.

Верзити (Брзити, а по једној етимологији и Брезичи, тј. они из краја с брезама) помињу се најпре као учесници у словенским нападима на Солун. У Теофановој Хронографији њихова се област назива Верзитија – у опису бугарских намера да је 773. покоре у великом војном походу хана Телерига. Њихов првобитан етнички простор није прецизније утврђен. По једној од хипотеза, настањивали су централни део Македоније, области између Охрида, Битоља, Преспе, Прилепа и Велеса, а њихово име се наводно очувало у етнониму Брсјаци (Брзаци, Брзити) како се касније називало становништво са тих простора.

Вајунити се такође не могу просторно прецизно лоцирати.² У изворима се само помињу код набрајања словенских племена. На основу неколико топонима који недвосмислено асоцирају на њихово име (као нпр. Вајунитија), претпоставља се да су обитавали у Епиру, северно од залива Арта и у околини данашње Јањине. У Епиру су се, иначе, трагови словенства одржали све негде до XV века, о чему сведоче и тамошњи многобројни словенски топоними.

Велегезити су, према записима у Чудима св. Димитрија, настањивали источну Тесалију, око залива Волос. Постоји и хипотеза да су живели негде јужно од Солуна, али не чак у Тесалији. Током друге словенске опсаде Солуна 677. године, Солуњани су, измучени страховитом глађу, ради куповине хране (“сувих плодова”) послали десет наоружаних лађа “племену Велегезита у околину Тебе и Деметријаде”. У каснијим историјским изворима, provincia Belegezita помиње се у уговору Византије са Венецијом из 1199. године и у једној географској књизи из XIII века.

Језерити и Милинзи су једина два позната имена словенских племена са Пелопонеза, и то захваљујући Константину VII Порфирогениту и његовом Спису о народима (познатијем као *De administrando imperio*). Када је стратег Пелопонеза Теоктист са великом војском кренуо да гуши устанак пелопонеских Словена против византијске власти (негде 839-842), успео је да “покори и савлада све Словене (...) изуевши једино Језерите и Милинге... Они се населе по пристраницима планине³ као на тешко приступачном месту.”⁴ Када су касније ипак покорени, пристали су да држави плаћају порез, али је та њихова лојалност изгледа била непоуздана чак и наредних стотинак година; за време владавине Романа I Лакапина (920-944) тачно неутврђене године, у Цариград је стигао извештај стратега Пелопонеза да су се “Ми-

² Њихово име П. Шафарик је прочитао као Војуничи, одн. Војничи.

³ Планина Пентодактил, одн. данашњи Тајгет

⁴ Византијски извори за историју народа Југославије, САНУ, Византолошки институт, том II, Београд 1959, 71.

линзи и Језерити одметнули и да се не покоравају стратегу, нити слушају царску заповест, већ су као самостални и самоуправни, нити примају архонта од стране стратега, нити пристају да под њим служе као војници, нити пристају да извршују икакву другу јавну службу.”⁵ Гушење побуне трајало је од марта до новембра и за последицу је имало да је Милинзима наметнуто плаћање десетоструко увећаних дажбина, а Језеритима – двоструко, у односу на дажбине пре одметања.

3.

У историјским изворима је осведочено да су сви македонски, епиротесалски и пелопонески Словени гајили житарице и воће, бавили се виноградарством, сточарством и риболовом. Археолози су утврдили да су у најранијем периоду после настањивања орали дрвеним ралом, али и да су користили метална оруђа – лопате, мотике, трнокопе, српове, секире.

На стадијуму на којем их историјски извори региструју, друштвено раслојавање унутар ових појединих племенских групација увелико је било одмакло. Извори пружају несумњиве доказе о постојању већ изграђеног вишег, владајућег слоја. Чак је познато и име једног од тих најранијих словенских кнезова (“архонта”) са ових простора: Првуд, словенски кнез из племена Ринхина, оклеветан је да припрема велики словенски напад на Солун и био је погубљен 674. године. Вероватно се већ у првој половини VII века Словени са простора Македоније, Епира, Тесалије и Пелопонеза, нарочито у географски издвојенијим целинама, удружују у веће заједнице – племенске савезе, које византијски писци називају склавинијама, тј. земљама словенских племена. Д. Ангелов мисли да се и из оскудних историјских извора ипак може разабрати да је у првој половини VII века најпре настао савез Дрогувита, Велегезита, Вајунита и Верзита, и да су се њему потом прикључили Ринхини, Сагудати и Стримонци.⁶ Тибор Живковић сматра да би међу политичким творевинама македонских Словена ваљало разликовати најмање три или четири склавиније – Дрогувита, Сагудата и Ринхина, а четврта склавинија је вероватно постојала на простору Стримонаца, пошто су они, како изгледа, после Првудовог погубљења чинили засебну заједницу, издвојену од Словена са Ринхина.⁷

У сваком случају, не треба имати никакву дилему да је за Византију, све до продора Протобугара на десну обалу доњег Дунава 679. године, највећи проблем на Балканском полуострву било управо

⁵ На истом месту

⁶ Г. Бакалов, П. Ангелов, *История на средните векове*, София 1994, 46.

⁷ Т. Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу*, Београд 2002, 217.

постојање организованих словенских склавинија и питање како да се државна власт према њима односи. Цар Констанс II је 658. године против Словена између Струме и Вардара предводио велики напад чији ће епилог бити да су они прихватили плаћање годишњег данка и војну обавезу, али и то да је један део Македословена принудно пресељен у Малу Азију и тамо укључиван у борбе против Арапа.

И после 658. године већина Македословена наставила је да живи фактички независним животом, али је утицај Византије на њих несумњиво био јачи и трајнији. Тек је други велики поход против македонских Словена, који је 688. године предводио цар Јустинијан II, сломио њихов отпор и тежње ка самосталности. Приморани су да признају византијску врховну власт. Овај поход 688. године може се означити као преломни тренутак у разбијању савеза македонских Словена. Једна од најважнијих последица тога биће пресецање природног тока ка стварању сопствене државе. Њихова снага, бројност и етничка компактност, још једном су умањени поновним принудним пресељењем дела ових Словена у Малу Азију (Битинију) и њиховим укључивањем у ратовање са Арапима. Када су ради учвршћивања власти над Македословенима потом створене и три нове теме – Македонија, Солунска и Струмска тема (Стримон), византијска власт је у овим темама плански насељавала несловене: Грке, колонисте из Сирије (у Тракији) и око 14 хиљада покрштених Турака (између доњег Вардара и Дојрана). По речима Тибора Живковића, слој словенских главара и виђенијих домаћина, кнезова појединих родова, био је први који је хеленизован, а тај процес ће даље тећи од виших ка нижим слојевима. “Немогуће је рећи када су тачно Словени у Грчкој почели да се осећају Ромејима. У неким областима, нпр. Хелади, овај процес је текао врло брзо, док је у другим (Пелопонез, Македонија) био веома спор, па чак и до данас није потпуно окончан.”⁸

4.

Чисто словенска племенска организација на Пелопонезу потпуно је уништена у великом византијском војном походу 847. године. После тога, још су само Језерити и Милинзи у брдовитим крајевима на самом југу сачували своје кнезове, али су били под надзором коринтског стратега. Последња њихова већа побуна везује се за време владавине Романа I Лакапина (920-944).

Од 809. године, када су Бугари преотели од Византије њену најсевернију значајнију тврђаву Сердику, македонски словени постају угрожени и од младе бугарске државе у експанзији. Бугари су долином реке Струмице почели да се спуштају у Македонију, али ово

⁸ Исто, 258-9.

бугарско напредовање и освајање тих простора током IX века није ближе познато. Ако је веровати писцу Климентовог житија, бугарска власт се тада проширила од долине Вардара до простора западно од Охридског и Преспанског језера. У литератури постоји и хипотеза да је Византија знатне делове Македоније – у којима је њена власт ионако била дестабилизвана – уступила 864. године бугарском хану (потоњем кнезу) Борису, како би га придобила за примање хришћанства преко њених мисионара. Заузимајући Македонију, Бугари су снажно утицали на друштвено и економско уређење Македословена. Виши друштвени слојеви прихватили су нову државну власт која је Македонију сада делила на нове области у којима је или постављала своје намеснике (комесе), или потврђивала локалне кнезове које су бирали њихови словенски саплеменници.⁹ “Постојање обласних словенских архоната (кнежева) само указује на њихово тадашње етничко (племенско) јединство, а подређеност ових архоната стратеги Солуна само потврђује у каквим су политичким односима били са Византијом. То више није била чак ни пролазна самосталност – већ напросто словенски архонти су постали византијски чиновници или официри.”¹⁰

Према истраживањима Т. Живковића, после 904. године у византијским изворима нема потврде да су Словени Македоније, који су тада признавали византијску власт, од ње отпадали или се бунили; процес уклапања Македословена у византијски систем као да је био окончан до краја IX века. Изгледа да су се словенски архонти (кнежеви) током времена, одн. како је ток хеленизације одмицао, и сами све више осећали Ромејима, а све мање Словенима. Вест Каменијатова да су почетком X века словенским племенима око Солуна управљали домаћи архонти, заправо је траг о томе да су поједине етничке и управне целине подређене архонту (кнезу), у плановима византијске власти замишљене као словенске, које би обухватале територију настањену једном племенском скупином, али не као самоуправне нити као делимично самосталне, већ као саставни делови Царства, подређени стратеги конкретне теме.

Покрштавање македонских Словена одвијало се из Солуна и пре бугарске превласти, а касније је ишло преко Бугарске, одн. кроз

⁹ У спису солунског свештеника Георгија Каменијата који описује живот у Солуну почетком X века, забележено је да у плодном Солунском пољу западно од града живе Сагудати и Дрогувити; нека од њихових села су потпуно словенска, док су друга мешовита, словенско-ромејска; нека су под управом града (тј. солунског стратега), док нека плаћају данак Бугарима. Пошто је тада бугарско-византијска граница била на свега 22 километра северно од Солуна, нека су села приликом разграничења територијално-управно припала Византији, али су данак плаћали бугарској држави цара Симеона (893-927). Т. Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу*, 248.

¹⁰ Исто, 250.

мисионарску делатност која је као хришћански талас запљуснула ове просторе после Методијеве смрти 885. године. Двојица великих предводника у тој мисији били су Наум (†910) и Климент (†916). Спискови епископија из X века показују да је било више словенских епископија које, свакако, нису могле да настану без подршке централне власти. Са друге стране, само њихово постојање сведочи да су територије на којима се простирала њихова надлежност већ биле у највећој мери под надзором Царства. Епископије чији су житељи били несумњиво Словени, постојале су искључиво у северним грчким областима – Македонији, Епиру и Тесалији, па се из тога може закључити да су Словени у тим областима чинили већину.

У потоњим вековима, до коначног пада под отоманску власт, сви делови првобитних етничких територија македонских, епиротесалских и пелопонеских Словена налазиће се делимично под државном влашћу Византије, делимично под Првим бугарским царством, једно време затим и под влашћу крсташких владара у Латинском царству, Солунској краљевини, Епирској деспотовини и Ахајској кнежевини. Затим су скоро сви ти простори били поново враћени под власт обновљене византијске државе, да би њихов велики део потом дошао под власт Другог Бугарског царства и немањихке Србије.

Dragan Nikolić, Niš

MACEDONIAN, EPIROT-THESSALIAN AND PELOPONNESIAN GROUPS OF SLAVS – AN EXAMPLE OF TRIBAL LEAGUE'S FAILING TO DEVELOP INTO AN EARLY STATE

Summary

These groups of the South Slavic people represent the most southern Slavic ethnic group that inhabited the Balkan Peninsula during the mass colonization. During the next centuries a part of them took part in the ethnogenesis of the Macedonian and Bulgarian peoples, and a part of them was assimilated into the regional, mostly Greek population. Although during the 7th century they united into strong tribal leagues, and although they already had an established higher ruling class as well as their own Slavic dukes, strong Byzantine military campaigns against them made them accept the Byzantine rule and finally crushed their resistance and aspirations for independence, i.e., disrupted their previous natural movement towards the creation of their own state. Their history between the 7th and 9th century clearly shows that the transformation of a strong tribal league into an early state is not always and is not just an endogenous process, but rather the process that in the concrete historical circumstances can have its epilogue precisely under the more predominant influence of the exogenous factors.

Key Words: Tribal Leagues, an Early State, the South Slavs, the Balkan Peninsula